

педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде і ніколи не зустрічається з студентом як "об'єктом (якщо він дійсно педагог); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, іншою особистістю, а у власне професійній – з умовами її становлення і розвитку [1, с. 76].

Висновок. Отже, при суб'єктивному підході освітній простір стає траєкторією потенційного саморозвитку студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, простором набуття і творчого використання ним досвіду діяльності, трансформації і збагачення його особистості тощо. За такого підходу й викладач утверджує себе як суб'єкт, якого характеризує творчий підхід до професійної діяльності, організації процесу навчання. Окрім того, в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії важливо враховувати особистісну сутність, міру Я суб'єкта, задіяного в ній.

Використана література:

1. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 3 (72). – С. 5-16.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності : навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.
4. Ковальчук Л. Практикум з педагогіки : навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 253 с.
5. Ковальчук О. Основи психології та педагогіки : навч. посібник / Орія Ковальчук, Світлана Когут ; [за заг. ред. Л. Ковальчук]. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 624 с.
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка. – 2009. – 520 с.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Педагогика, 1996. – 121 с.

Аннотація

В статье раскрыты особенности педагогического взаимодействия, определены и охарактеризованы общие и отличительные черты взглядов различных психологических и социальных взглядов на понятие педагогического взаимодействия, а также охарактеризована главная сущность субъективного подхода его особенности и выдающуюся роль в педагогическом взаимодействии.

Annotation

The article explores the features of educational interaction, defined and characterized common and distinctive features views of various psychological and social considerations of teacher interaction, and describes the main essence of the subjective approach, its features and outstanding role in the pedagogical interaction.

УДК 159.923.2

Отиц Д. Д.

Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК ЧИННИК КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

В умовах динамічного й стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства зростає кількість і різноманітність складних життєвих ситуацій, для подолання яких людина звертається за допомогою до психолога. Компетентність психологів щодо надання професійної допомоги клієнтам у подоланні цих ситуацій значною мірою залежить від їхньої здатності самим обирати ефективні стратегії долаючої поведінки (або, копінг-стратегій). Ми розуміємо їх як свідомі вчинки та дії, що спрямовані на зменшення впливу й усунення складних життєвих ситуацій [2].

На вироблення копінг-стратегій впливають середовищні й особистісні чинники. Важливим особистісним чинником стратегій долаючої поведінки є Я-концепція [1; 3].

Професійне становлення майбутніх психологів у період навчання у вищому навчальному закладі супроводжується великою кількістю складних життєвих ситуацій. Найчастіше вони виявляються на першому, третьому та п'ятому курсах. Ці ситуації супроводжуються розчаруванням студентів-психологів у виборі професії, незадоволеністю собою, прагненням до змін. Психологами, зокрема Л. М. Марковець, Н. В. Дроздова та З. А. Сивогракова встановлена відмінність копінг-стратегій майбутніх психологів від копінг-стратегій студентів інших спеціальностей. На нашу думку, це зумовлюється змістом компонентів їхньої Я-концепції [4].

З метою виявлення впливу Я-концепції на вироблення майбутніми психологами стратегій долаючої поведінки було проведено констатувальне дослідження, яке показало, що:

- 1) спектр стратегій подолання, які вони найчастіше використовують, є обмеженим;
- 2) переважно застосовуються малоефективні копінг-стратегії (а саме, пасивна й асоціальна) і майже не використовуються ефективні копінг-стратегії (активна, позитивна самомотивація та просоціальна (модель вступ до соціального контакту));
- 3) у студентів виявлено високий для представників професій типу "Людина-Людина" рівень асоціальної та пасивної копінг-стратегій, що ускладнює подолання ними складних життєвих ситуацій та може заважати їхній майбутній професійній діяльності;

4) у процесі професійної підготовки не виявлено зростання жодної стратегії подолання. Навпаки, відбувається зниження вироблення студентами копінг-стратегій пошук соціальної підтримки, зменшення значення ситуації, самозвинувачення та антиципуюче уникання. Виявлено також тенденції щодо зниження просоціальної копінг-стратегії та стратегії позитивної самомотивації.

Дослідження змісту структурних компонентів Я-концепції студентів-психологів зумовило висновок щодо його неузгодженості й конфліктності, а також спрямованості студентів на отримання професії, а не на розвиток себе як особистості у процесі навчання.

Вироблення майбутніми психологами стратегій долаючої поведінки залежить від рівня розвитку змісту структурних компонентів їхньої Я-концепції. Студенти-психологи, які мають низький рівень сформованості компонентів Я-концепції, схильні використовувати менш ефективні копінг-стратегії, ніж студенти з високим рівнем їх сформованості. З'ясовано, що найбільшою мірою визначає вироблення копінг-стратегій майбутніх психологів зміст емоційного компонента їхньої Я-концепції.

Когнітивний компонент Я-концепції студентів-психологів зумовлює вироблення ними активних та просоціальних стратегій подолання. Слід відзначити, що уявлення майбутніх психологів про бажані вольові якості значною мірою впливають на ступінь їх агресивності у складних життєвих ситуаціях.

Рівень розвитку складових **емоційного компонента Я-концепції** майбутніх психологів спричиняє активність та агресивність долаючої поведінки, а також силу емоційних переживань й заглиблення у них. Високий рівень й адекватність професійної самооцінки дозволяє студентами самостверджуватись через подолання складних життєвих ситуацій в навчально-професійній діяльності.

Зміст поведінкового компонента Я-концепції майбутніх психологів також визначає визначає агресивність поведінки, її пасивність, а також сконцентрованість на емоційному переживанні складної ситуації. Домінування певного мотиву учіння студентів визначає вироблення копінг-стратегій, у яких цей мотив може бути реалізованим. Тип мотиваційної стратегії студентів-психологів визначає такі психологічні особливості їхньої копінг-поведінки, як: уникання складних життєвих ситуацій, асоціальний, маніпулятивний та соціальний характер копінг-стратегій.

За результатами регресійного та факторного аналізів даних виділено 6 типів Я-концепції, які зумовлюють вироблення 6 типів копінг-стратегій. Типи копінг-стратегій майбутніх психологів утворюють бінарно-опозиційні пари за критеріями „конструктивність”, „соціальна спрямованість” та „спосіб подолання”. Така модель подолання є подібною до моделі С. Хобфолла, покладеної нами в основу дослідження.

Домінуючим типом Я-концепції є пристосувальний (25,84 %), який зумовлює використання копінг-стратегій неконструктивного типу. Копінг-стратегії конструктивного типу зумовлюються послідовним типом Я-концепції, який домінує у найменшій кількості майбутніх психологів (11%).

Таким чином, наявний рівень розвитку компонентів Я-концепції зумовлює вироблення ними недостатньо ефективних копінг-стратегій.

З метою психологічної корекції Я-концепції як чинника копінг-стратегій майбутніх психологів була розроблена авторська розвивально-корекційна програма.

Узагальнення результатів психокорекційної роботи дозволяє стверджувати, що студенти експериментальної групи, стали частіше усвідомлювати себе як носіїв соціально бажаних особистісних якостей та прагнуть до їхнього розвитку, ніж студенти контрольної групи. Окреслилася тенденція до підвищення висоти й адекватності особистісної самооцінки та глобального самоствавлення, самоповаги та самоінтересу в експериментальній групі порівняно з контрольною. Відбулося зростання мотивів творчої самореалізації та професійних мотивів, а також зниження рівня суб'єктивного контролю невдач.

Дослідження копінг-стратегій майбутніх психологів дозволяє зробити висновок про підвищення рівня використання ними таких ефективних стратегій, як активна (модель асертивні дії), просоціальна (вступ до соціального контакту), позитивна самомотивація та пошук соціальної підтримки. З іншого боку, відбулось зниження частоти застосування таких копінг-стратегій, як пасивна (модель уникання) та асоціальна (моделі асоціальні дії й агресивні дії), втеча від стресової ситуації й агресія.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє зробити висновок щодо ефективності проведеної психокорекційної роботи з розвитку і корекції змістових особливостей Я-концепції як чинника вироблення майбутніми психологами копінг-стратегій, а також досягнення визначеної мети науково-дослідної роботи.

Використана література:

1. *Анцыферова Л. И.* Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита / Л. И. Анцыферова // Психол. журнал. – 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3-17.
2. *Васильюк Ф. Е.* Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Васильюк. – М. : Изд-во Московского университета, 1984. – 120 с.
3. *Волянюк Н.* Особливості вибору стратегії копінг поведінки тренерів-викладачів / Н. Волянюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 4 (12). – С. 101-112.
4. *Сивогоравова З. А.* Вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистісного подолання (coping) студентів ВНЗ // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – № 16 (40). – С. 269-275.

Аннотация

На основе теоретического анализа проблемы Я-концепции как фактора преодоления студентами-психологами сложных жизненных ситуаций и обобщение результатов психологического исследования копинг-стратегий и содержания Я-концепции студентов психологических специальностей педагогических университетов Украины обнаружено и схарактеризовано психологические особенности влияния Я-концепции на выработку ними копинг-стратегий.

Annotation

On the basis of theoretical analysis of problem of I-conception as factor of overcoming of difficult vital situations students-psychologists and found out generalization of results of psychological research of coping-strategies and maintenance of I-conception of students of psychological specialities of pedagogical universities of Ukraine and skharakterizovano psychological features of influence of I-conception on making by them coping-strategies.

УДК 159.922.8.: 159.922.72

Пилипенко Н. Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Особливе значення в наш динамічний час надається вмінню бути суб'єктом життєдіяльності, приймати активну участь у побудові власного життєвого шляху та бути відповідальним за власний життєвий вибір. Найповніше це вміння, на нашу думку, реалізується у процесі формування людиною стратегії свого життя. Відтак, сучасна молода людина постає перед необхідністю максимального використання індивідуально-психологічних ресурсів, зокрема, власного інтелектуального потенціалу. З огляду на те, що ключовими функціями інтелекту є адаптаційна, розвиваюча, орієнтувальна, прогностична та перетворювальна, інтелектуальний компонент у становленні життєвої стратегії особистості має вагоме значення.

На наш погляд, дослідження зазначеної проблеми є доцільним саме в межах віку молодості, зокрема, пізнього юнацького віку (17-21 рік), коли людина стає дорослою у соціальному відношенні, а саме, одночасно стає суб'єктом здійснення особистісного вибору і суб'єктом відповідальності за власні вчинки. Саме молодість є актуальним періодом для когнітивно-емоційного оформлення перспективи майбутнього особистості, коли вже в загальних рисах окреслена система цінностей та особистісних смислів, на основі якої відбувається інтенсивний процес самовизначення та пошук сенсу власного існування (М. І. Алексєєва, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Л. В. Долинська, І. В. Дубровіна, І. С. Кон, В. І. Слободчиков, О. В. Скрипченко, Т. М. Титаренко, Д. І. Фельдштейн, Е. Еріксон та ін.).

Спираючись на основні положення суб'єктно-діяльнісного підходу (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, А. В. Брушлінський, С. Л. Рубінштейн, К. В. Карпинський, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, В. О. Татенко та ін.), ми визначаємо життєву стратегію як індивідуальний, творчий та свідомий спосіб організації людиною власного життя, а також конструювання образу бажаного майбутнього в широких часових межах, яке спирається на здатність до прогнозування, відповідає когнітивно-ціннісним характеристикам та здібностям людини і співвідноситься з її життєвими умовами та обставинами.

Нами обґрунтовано, що основними складовими інтелектуального компоненту, що є функціонально значущими у процесі становлення та реалізації життєвих стратегій молоді є прогностичні, рефлексивні та вербальні здібності.

Прогностичні здібності молоді виступають центральним механізмом становлення життєвих стратегій, оскільки прогностична діяльність лежить в основі процесів цілеутворення, планування та прийняття рішень. Прогнозування майбутнього має активну регулюючу та спонукаючу силу за допомогою емоцій та почуттів. Розвинені прогностичні здібності сприяють оптимізації процесу становлення життєвої стратегії, оскільки мінімізують невизначеність під час здійснення життєвих виборів.

Рефлексивні здібності молоді за своєю функціональною значущістю виконують роль механізму самоорганізації, переосмислювання змістової наповненості життєвої стратегії. Спрямовання молоддю рефлексивної активності на образи майбутнього покращує ментальну опрацьованість життєвої стратегії і, як наслідок, вдосконалюється її організуючий та регулюючий вплив на поточну життєдіяльність.

Вербальні здібності відіграють вагомий роль у становленні життєвих стратегій молоді, забезпечуючи можливість осмислення потреб, оцінювання перспектив майбутнього, формулювання цілей, узгодження їх з власними здібностями та цінностями, здійснення прогнозу результатів, а також корекції планів. Ми встановили, що розвинені вербальні здібності значно збагачують процес становлення життєвої стратегії за рахунок розширення можливостей розуміння власних переживань, почуттів, потреб, бажань. Це сприяє більшій усвідомленості, осмисленню й, відповідно, узгодженню цінностей з цілями, більш суттєвій деталізації плану та розширенню арсеналу інструментального-операційних засобів реалізації мети.